

Könyvismertetés

Előre a gazdasági válságba!

[Mihályi Péter: A magyar gazdaság útja az adósságválságba 1945-2013. Corvina Kiadó Budapest. 2013. 207 oldal. ISBN 978 963 13 6169 8]

Füstös Hajnalka PhD hallgató

Mihályi Péter könyvében Magyarország eladósodásának folyamatát veszi górcső alá 1945-től napjainkig és véleményezi azt, hogy a magyar gazdaságpolitika irányításáért felelős vezetők mikor és hogyan mulasztottak, illetve döntöttek rosszul az adósságkezelés során.

A tanulmányban három időszakra lebontva követhetjük végig azokat az okokat és körülményeket, amelyek a jelenlegi adóssághelyzetbe juttatták az országot. Az elemzés 1945-től kezdődik és elsőként a szocializmus időszakát vizsgálja 1989-ig, a következő vizsgált időszak a rendszerváltástól 2006-ig tart, és végül a 2007 és 2013 között eltelt évek kapcsolódó történéseit és eredményeit mutatja be a szerző. Mihályi mindjárt az elején három alapállítással él. Az első állítás szerint Magyarországon évtizedekre visszamenőleg nem beszélhetünk társadalmi-gazdasági válságról, mert annak klasszikus ismérvei nem azonosíthatóak be (nincs sorozatos kormányválság, nincs áruhiány, nincsenek munkabeszüntetések stb.) és tény, hogy az ország sokat fejlődött, modernizálódott 1945 óta. A második állítás alapján az eladósodás nem köthető pusztán az utóbbi évekhez, ez egy több évtizedet átölelő folyamat eredménye. Végül a harmadik állítás szerint a 2006 óta fennálló adósságcsapdából az ország saját erejéből nem lesz képes kilábalni.

A magyar gazdaság működését befolyásoló tényezőket vizsgálva megállapítható, hogy a legnagyobb problémát az államadósságunk mértéke jelenti, amely uniós és régiós szinten is kimagaslóan magas. A külső adósság csökkentése szükséges, az ezzel kapcsolatos intézkedések azonban fékezik a gazdaságot és ezáltal meghosszabbodik a recesszió, azaz adósságcsapdában vagyunk.

A kötet először vizsgálja a magyar gazdaság teljesítőképességét és teljesítményét a megfigyelt időszak kezdetétől és megállapítja, hogy bár voltak olyan időszakok, amikor a gazdasági növekedésünk meghaladta a nyugat-európai átlagot, vagy akár az Amerikai Egyesült Államok növekedését is, összességében azonban az elmúlt 100 évben nőtt a lemaradásunk Nyugat-Európa-hoz és az Amerikai Egyesült Államokhoz képest. A felzárkózási kudarcunknak négy alapvető okát határozza meg a szerző. Az okok a következők: az ország kedvezőtlen földrajzi adottságai. Idesorolható az ásványkincsek és kiaknázható energiaforrások szűkössége. Az országban léteznek szén-, kőolaj- és egyéb ásványkincs lelőhelyek, azonban a

kitermelési költségek a világpiacon átlagköltségekhez képest nagyon magasak lennének. Sok más, fejlettebb országhoz képest hátrányt jelent az is, hogy nincsenek tengerpartjaink, kikötőink, melyek az export és import kereskedelmi kapcsolatok terén hatalmas jelentőséggel bírnának. A felzárkózást nehezítő okok között a szerző másodikként említi azt, hogy, az elmúlt hét évtizedben mindvégig pazarlóan bántunk a termelési tényezőkkel (a termőfölddel, a tőkével és a munkaerővel). A termőfölddel és a tőkével nemzetgazdasági szinten történő pazarlásra a szerző példaként hozza fel a rendszerváltást követő eseményeket, amikor a termelő kapacitások, a vállalatok és a mezőgazdasági birtokok szétaprózása történt a rosszul kivitelezett kárpótlás során. A munkaerő pazarlására több példával is él Mihályi. Egy, az 1980-as évekről készített becslés szerint a legális szektorban dolgozók a munkaidejük 15-20%-át „lógással” töltötték el, amely ésszerűbb ösztönzéssel és ellenőrzéssel elkerülhető lett volna. 1989 után a magyar gazdaság egészében megfigyelhető a felhasznált munkaerő mennyiségének csökkenése. A kordedzvényes nyugdíjazások nagy száma, a különféle jogcímenek felvett segélyek, a kétkeresős családmodell visszaszorulása mind-mind a hasznos munkaerő felhasználás csökkenését erősítették. A szerző által a felzárkózást nehezítő harmadik okként az ország eladósodása került megnevezésre, amely miatt többször is likviditási válság alakult ki a megfigyelt időszakban. A tanulmány részletes táblázatot tartalmaz az 1956. és 2008. között kialakult likviditási válságokról, amely önmagában is érdekes tanulmány. A sikeres felzárkózás útjában álló negyedik ok a stop-go politika, amelynek során a költségvetés egyensúlyának javítását szolgáló megszorításokkal egyidejűleg a gazdaságot élénkítő programokat, csomagokat jelentettek be.

A tanulmány további részében az említett időszakokon végighaladva megtudhatjuk hogyan alakult ki és növekedett tovább az államadósságunk arról a (már akkor is) tetemes méretű szintről, amely a második világháború végére alakult ki (hadikölcsönök, átvállalt adósság, jóvátételi kötelezettség eredményeként). Mihályi Péter számos, táblázatba foglalt, illetve grafikonokon megjelenített adattal támasztja alá és egészíti ki a különböző korszakokban levont tanulságokat.

A szocializmus 1950-es éveit bemutatva a szerző őszintén és kritikusan ír az elhibázott gazdaságpolitika keretén belül végrehajtott túlzott iparosítás, a beszolgáltatások, a termelőszövetkezetek kényszerített létrehozása eredményeként létrejövő gazdasági hanyatlásról és további eladósodásról. Mihályi kutatásait nehezítette az a tény, hogy 1947-től egészen a rendszerváltásig nem készült rendszeres adatgyűjtés, nem állnak rendelkezésre adatsorok és a szocializmus éveiben nem volt őszinte beszéd a külső államadósságról. Az 1968-ban útjára indított új gazdasági mechanizmus finanszírozási stratégiájáról is teljes volt a hallgatás a közvélemény felé és a korabeli titkos dokumentumok elemzéséből tudható, hogy a pártállami vezetés már 1969-ben látta, hogy a megkezdett reform nem fogja felerősíteni a növekedést és az előremenekülést választva a tervszerű eladósodást javasolta a pártvezetés. A kötet a továbbiakban vizsgálja, hogy az 1973-as és 1979-es olajválságok milyen

nyomokat hagytak gazdaságunk életében, milyen külső finanszírozással, rövid lejáratú hitelek felvételével tudták az ország vezetői biztosítani átmenetileg a fizetési kötelezettségek fedezetét. Mihályi tanulmányában kifejti, hogy az adósságspirál 1973 után indult be, az első olajsokk hatásait követően. A szerző szavaival élve „Innentől kezdve a külföldi hitelfelvelelek közvetlen célja az éppen lejárató hitelek törlesztése volt, közvetett célja pedig az elért életszínvonal fenntartása – akár a jövő feláldozása árán is.”

Az 1980-as években és a rendszerváltáshoz közeledve a piacgazdaság irányába mutatott a megváltozott gazdasági környezet, amelyen belül lehetőség nyílt kötvények és részvények belföldi kibocsátására, kialakult a hazai értékpapír kereskedelem, Magyarországot törölték a COCOM listáról, kereskedelmi és gazdasági egyezményt kötöttünk az Európai Gazdasági Közösséggel és OECD tagállammá váltunk. Mihályi Péter tanulmányában szembesíti az olvasót azzal a sajnálatos ténnyel, hogy míg az ország lakossága az 1980-as és 1990-es évek látványos reformjaitól a magyar gazdaság élénkülését és jelentős javulását várta, addig a rendszerváltás éveire az ország a fizetéseképtelenség határát súrolta és csőd közeli helyzetbe került. Mindemellett az is ismeretes, hogy a többi posztoszocialista országokhoz hasonlóan a rendszerváltást követően itthon is transzformációs válság alakult ki, ám a gazdasági visszaesés mértékét és időtartamát tekintve hazánkban sokkal kedvezőbb volt a helyzet, mint a többi posztoszocialista országban.

1989-ben szakmai viták folytak az államadósság átütendezéséről, amely ad-digra már hatalmas méretet, megközelítőleg 20 milliárd dollárt tett ki. A magyar kormány végül nem kérte sem az adósság elengedését, sem annak átütendezését. Mihályi tanulmányában részletezi, hogy miként zajlott le hazánkban a privatizáció, miért nem sikerült a teljes felhalmozott államadósságot visszafizetnünk annak ellenére, hogy a privatizálandó állami vállalatok együttes értéke bőven meghaladta az adósságunk mértékét, azaz egy sikeres privatizációval és a privatizált vagyontárgyak ellenértékének megfelelő felhasználásával államadósságunkat rendezhettük volna és a rendszerváltás után tiszta lappal indulhatott volna az ország.

A privatizáció során a vagyonnak csak egy része került az államkasszába és annak is csak töredékét használták fel adósságtörlesztésre. A privatizáció éveiben valóban elszalasztottuk annak lehetőségét, hogy ha nem is teljesen, de legalább jelentős mértékben csökkentettük volna az adósságunkat.

Az 1990-es évek közepétől kezdve egyre erősödött az a törekvés, hogy a magyar gazdaság számára pótlólagos erőforrásként megjelenő működő tőke importja intenzívebbé váljon és növekedjen. A 2006-ig beérkező mintegy 82 milliárd dollárnyi külföldről érkező befektetés olyan új, kedvező erőforrást jelentett a magyar gazdaságnak, amely bekerült a gazdasági áramlatba, de az adósságot nem növelte.

A rendszerváltástól 2006-ig terjedő időszakot értékelve Mihályi Péter számba veszi a piacgazdaság nyújtotta lehetőségek által létrejött látványos fejlődés jeleit is, úgy mint az országos hálózatos infrastruktúra fejlődését (autópályák, telefon- és

gázhálózat, mobiltelefon hálózat, internet stb.). A fejlődés mellett azonban továbbra is fennállt annak a problémája, hogy a makro-egyensúlyok fenntartása folyamatos kihívást jelentett az ország vezetése számára. Rendszeresen megbomlott a fizetési mérleg egyensúlya és nőtt a költségvetési hiány, amely közvetve ahhoz vezetett, hogy a korábbi kelet- közép-európai országok viszonylatában az éllovasból sereghajtók lettünk. Az ezredfordulón a többi kelet-közép-európai posztszocialista országokhoz képest a magyar gazdaság volt a legnyitottabb a külkereskedelem, a pénzpiacok és a tőkepiacok terén. Magyarország a többi, előzőekben említett országokhoz képest sokkal korábban elkezdte a piacgazdaság kialakítását és szerzett ebből kezdeti előnyt, amely előnyök 2006-ra a múltba veszttek. A korszak könnyebb megértése és átlátása céljából a könyv tartalmaz egy táblázatos részletes értékelést a sikerek és kudarcok felsorolásával a 4. fejezet végén.

A kötet következő fejezete a 2007 és 2013 közötti időszakot kutatja. Az adósságcspadából történő kiútkeresést tovább nehezítette a 2007-ben az Amerikai Egyesült Államokból kiindult pénzügyi válság továbbgyűrűzésének eredményeként 2008-ban kirobbant gazdasági világválság. Magyarországot különösen nehéz helyzetben találta és mélyen érintette a gazdasági válság kirobbanása, különös tekintettel a hatalmas méretű államadósságra és arra is, hogy a magánszektor ekkorra már évek óta jelentős mértékben eladósodott devizában. A devizahitelek törlesztése a megemelkedett svájci frank és euró árfolyamok mellett hatalmas terhet jelentettek az ilyen hitelekkel rendelkező háztartások és vállalkozások számára. A hirtelen kirobbant válságnak hamar megmutatkoztak a makrogazdasági hatásai. 2008. októberében a BUX index zuhanásba kezdett, az állampapír piacon addig soha nem látott likviditási válság alakult ki, történtek olyan kibocsátások, amelyek során az elsődleges árjegyzők nem jegyezték le a teljes kibocsátott értékpapír mennyiséget és a másodlagos piac befagyott. Az állampapírok hozama rekordszintre, 10% fölé ugrott, az államháztartás finanszírozása ily módon rendkívül megdrágult. A bankközi piacokon a külföldi valutában történő elszámolás nehézségekbe ütközött, a forint gyengült és nemzetközi szinten spekulációs támadás érte. Ezen körülmények között nyilvánvalóvá vált, hogy külső segítségre van szüksége az országnak ahhoz, hogy elkerüljön egy államcsődöt, a forint árfolyamának összeomlását, illetve nagybankok csődjét. A Nemzetközi Valutaalap, a Világbank és az Európai Unió hatalmas mértékű, összesen 25 milliárd dollár hitelt nyújtott az ország fizetési problémáinak rendezése céljából, így tovább nőtt adósságállományunk és 2009-re addig nem látott mértékben a GDP 60%-a fölé emelkedett a külső eladósodottságunk. A kormány az államadósság visszaszorítását állította gazdaságpolitikájának középpontjába és reformokat hirdetett meg.

Mihályi Péter tanulmánya legfontosabb makroökonómiai tanulságának annak megállapítását tartja, hogy az adósságállomány – ha egyszer létrejön – önálló életet kezd élni, vagyis a kamatok, az árfolyamok, az adósságinstrumentumok másodpiaci ára az adós által közvetlenül nem befolyásolható.

Az ország csaknem egy évtizede adósságcsapdában vergődik. A háztartások és a vállalatok a túlzott eladósodás miatt nem képesek a hiteleiket törleszteni, illetve nem vesznek fel újabb hiteleket. A kereskedelmi bankok a rossz hitelportfóliójuk miatt visszafogják hitel kihelyezéseiket. A kormány deficitcsökkentő intézkedései miatt a költségvetési szervek visszafogják kiadásait, ami a belső kereslet visszaesését eredményezi. A lassuló, illetve stagnáló gazdasági növekedés miatt az államháztartás bevételei kevésbé nőnek és csak magas kamatozás mellett tudja az ország refinanszírozni az éppen lejáró tartozásait. Az ország eladósodottsága egyszerre oka és okozata is a gazdasági növekedés lassulásának. A két jelenség egymással kölcsönhatásban van, adósságcsapdában vagyunk. GDP arányos államadósságunk az elmúlt években 80% körül, többször felette volt. A magyar GDP 1989-ben a világ GDP-jének 0,43%-át jelentette, 2012-ben ez már csak 0,24% volt és az előrejelzések szerint 2018-ra az arány 0,20% alá kerül, vagyis Magyarország az elmúlt 25 évben világviszonylatban gazdaságilag egyre kisebb potenciált jelentett. Mihályi véleménye szerint az adósságcsapdából történő kiutat és a gazdasági növekedést az euró mielőbbi bevezetése jelenthetné.

A közgazdász Mihályi Péter tanulmányában átfogó történeti áttekintést és elemzést ad a magyar adósságválság történetéről az utóbbi 70 évre visszatekintve. Bemutatja, hogy a mai gazdasági problémák, az adósságállomány nagysága nem csak az utóbbi néhány év eredménye, hanem az egy komplex, több évtizedre visszamenőleges folyamatrendszer eredménye. Az okokat és levont következtetéseket jelentős mennyiségű adattal támasztja alá a szerző, melyek jól szerkesztett és könnyen átlátható formában kerülnek bemutatásra a leírt összefüggések könnyebb értelmezésének segítése céljából. A tanulmány joggal számot tarthat a szakmai közönségen túl a téma iránt érdeklődő, a szakmához nem tartozó olvasók érdeklődésére is.